

לחברים. "ירושלם הבנויה, פעיר שחברה לה יחדו" (תהלים קכב, ג), דרשו חז"ל, "עיר שהיא עושה כל ישראל לחברים" (יר' חגיגה פ"ג ה"ו). "חברים" במובן של מדקדקים במצוות, שנאמנים על הטהרות (לענין קדשים) ועל התרומה. שאפילו עמי הארץ, כשהם עולים לרגל לירושלים, יש להם דין של "חברים" (חגיגה כו, א). והטעם, "מפני שהכל מטהרין עצמן ועולים לרגל" (רמב"ם הלכ' מטמאי משכב ומושב פי"א ה"ט), כיון שצריכים אז להכנס למקדש ולאכול קדשים (קרוב חגיגה ושלמי שמחה). הרי שירושלים עושה את כל ישראל ל"חברים".

אבל לא רק במובן הזה ירושלים היא עיר שעושה את כולם לחברים, אלא גם במובן זה, שהיא מאחדת את כל ישראל לחבורה אחת.⁶ כולם יחד עולים לירושלים לעבוד לא-ל אחד - זהו דבר שמאחד את עם ישראל. וכל זה חסר לנו, כשאין בית המקדש בנוי; האחדות הזאת, של "כל ישראל חברים", שעובדים יחד את ה' באחדות.

בשבעה עשר בתמוז בטל התמיד (משנה תענית כו, ב). התמידים היו מכפרים על כלל ישראל. המקונן אומר בקניות לתשעה באב ("ציון ידירות יד" וכו'), "כך בְּרִנְתָּה אָנוּשׁ לָן מְבִלֵי חָטָא, כִּן כְּפָר בְּקָרְבָן תְּמִיד מְכַפְּרִינְךָ", שלא היה אדם לן בירושלים ובירדן עֶזְרָן, כי תמיד של שחר היה מכפר על כל העבירות שנעשו במשך הלילה, ותמיד של בין הערבים היה מכפר על כל העבירות שנעשו במשך היום (במד"ר כא, כא). ממילא, התמידים היו גורמים שיהודים יהיו נמצאים תמיד במצב נקי, בלי חטא.

כמוכן, כל זה היה בזמן שהקרבנות היו מתקבלים ברצון. אלא שבסוף החטאים גרמו לכך, שהקב"ה כבר לא קיבל את הקרבנות ברצון, (אחרת לא היה נחרב המקדש, שהרי הקרבנות פָּרוּ על כל העברות). ומה גרם לזה? - אומרים חז"ל, שחורבן בית שני היה בגלל שנאת חנם (יומא ט, ב). הרי שענין זה, של שנאת חנם, שכבר לא היה מצב של "כל ישראל חברים", הוא שגרם לחורבן ירושלים. כשיש שנאת חנם, וירושלים אינה מתפקדת עוד כ"עיר שחברה לה יחדו", היא הופכת למיותרת; הקב"ה לא מקבל יותר את הקרבנות ברצון, ובית המקדש אינו רצוי עוד, והוא נחרב.

תיקון החטאים שהביאו לחורבן

אנו צריכים לדעת, שאיננו מתאבלים רק על חורבן בית שני, אלא גם על חורבן בית ראשון. החורבן הראשון היה בגלל עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים (יומא שם), וגם ענינים אלה צריך לתקן.⁷ לא רק את ה"שנאת חנם" של בית שני.

בענין יצר הרע של עבודה זרה - אין לנו מושג עד כמה היה חזק היצר הזה בזמן בית ראשון. אפילו גדולי עולם כירבעם אחאב ומנשה⁸ נכשלו בו. חז"ל אמרו (שם טו, ב), שאנשי כנסת הגדולה (בתחילת בית שני) ביקשו

לימוד רצופות, אינם כמו י"ב שנות לימוד ועוד י"ב שנות לימוד עם הפסקה קלה באמצע.

מטעם זה, כשיש רחמנא לצלן כמה אבלים בבית הכנסת, או כמה יארצייטים שצריכים לומר קדיש, יותר טוב שיתפללו כולם במנין אחד גדול של עשרים, שלושים או ארבעים איש, מאשר לחלק את הצבור לכמה מנינים קטנים (כדי לאפשר לכל אחד מה"חיובים" לעבור לפי התיבה). שהרי כפי שראינו, עשרים וארבע שנות לימוד אינם כ"ב שנות לימוד ועוד י"ב שנות לימוד, אלא הרבה יותר. וכן בקיום מצוה, מאה יהודים שעושים מצוה יחד, הם הרבה יותר מעשרים קבוצות של חמשה חמשה. וממילא, כך גם בתפלה, עשרים יהודים שמתפללים יחד הם מדרגה אחרת לגמרי מאשר שני מנינים של עשרה ועשרה, וכן ארבעים יהודים שמתפללים יחד, הם מדרגה אחרת לגמרי מאשר עשרים יהודים ועוד עשרים יהודים שמתפללים בשני מנינים. לכן, לא כדאי להתפצל למנינים קטנים, אלא עד כמה שאפשר - להתפלל במנין גדול אחד.⁴

מתי צבא גדול הוא גם חזק יותר?

עוד רואים מהפסוק "וְנִדְבָּרוּ מִכֶּם חֲמִשָּׁה מְאַה" וכו' ומדברי רש"י שהבאנו, שמה צריך לגייס חיילים רבים למלחמה, אינו מפני שלחילים רבים יש כח צבאי רב יותר, אלא מפני שלחילים רבים יש זכות רבות יותר, וממילא גם יותר סיעתא דשמיא! "אין דומין המועטין העושין את התורה למרובין העושין", לכך לצבא גדול יותר יש סכוי רב יותר לנצח במלחמה.⁵

וממילא נמצא, שאם מוסיפים לצבא חיילים שאין להם זכויות, אלא להפך מזה, הרי שבזה לא מחזקים את הצבא, אלא רק מחלישים אותו! לכן, כשאמציה מלך יהודה מתכונן למלחמה עם אדום, ולצורך זה הוא שוכר מאה אלף חיילים מישראל (לְצַד שלש מאות אלף חיילים שגייס מבני יהודה), בא אליו הנביא ואומר לו: "הַמְלֶךְ, אֵל יְבוֹא עִמָּךְ צָבָא יִשְׂרָאֵל, כִּי אֵין ה' עִם יִשְׂרָאֵל... כִּי אִם בְּאֵתָהּ [לבדך למלחמה], עֲשֵׂה חֶזֶק לְמַלְחָמָה, [פן] יִכְשִׁילְךָ הָאֱלֹקִים לְפָנֶי אוֹיֵב" (שם כה, ז-ח). כלומר: ישראל הם עובדי עבודה זרה! עובדים לעגלים של ירבעם! ממילא, אם תלך איתם למלחמה - תפסיד. ולעומת זאת, אם תצא למלחמה בלעדית - תנצח! כי לא הכמות המספרית של הצבא קובעת, אלא האיכות הרוחנית היא שקובעת. ואכן, אמציה מנצח על מאה אלף החיילים ששכר מישראל, יוצא בלעדיהם למלחמה, ומנצח (שם, י-יב).

"ירושלם הבנויה, פעיר שחברה לה יחדו"

יום שבעה עשר בתמוז הוא יום חורבן. לא החורבן הסופי, אבל ביום זה הובקעה חומת ירושלים בבית שני (משנה תענית כו, ב). מה חסר לנו כשאין לנו את ירושלים? חסרה לנו, בין השאר, העיר שעושה את כל ישראל

אהבת אמת ואהבת שלום - במשקל השכל

בענין הבטחת הנביא, "צום הַרְבִּיעִי וְצוּם הַחֲמִישִׁי... יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׁמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים" - מדוע באמת תולה הנביא את הגאולה ואת ביטול הצומות דוקא באהבת האמת והשלום? מה עם שאר תרי"ג מצוות? האם אין הגאולה תלויה גם בהן? אולי מותר לומר כך: הרי ה"מסילת ישרים" מסביר (בפרק כ'), ששני החורבנות נגרמו ע"י חסידות בלתי שקולה. בבית ראשון - גדליה בן אחיקם מחמיר יותר מדי בהלכות לשון הרע, לא מקבל כלל את דברי יוחנן בן קָרַח ושירי החיילים שמזהירים אותו מפני ישמעאל בן נתניה שרוצה להרגו (ירמיהו מ, טז), [בניגוד לדין, שצריך עכ"פ לחוש לדברי לשון הרע (נדה סא, א)], וגורם בכך שישמעאל בן נתניה הורג את גדליה ועוד כמה יהודים, "ונכבית גחלת ישראל הנשארת, וְסָבַב לְהָתֵם גְּלוּתָן" (רמב"ם הלכות תעניות פ"ה ה"ב); ובבית שני - בר קמצא מביא למקדש קרבן ששלח בידו הקיסר, ובדרך הטיל בו מום. רבי זכריה בן אבקולס לא מרשה להקריב את קרבנו של הקיסר (למרות הסכנה הנשקפת לתושבי יהודה, אם ישמע הקיסר שסָרְבוּ להקריב את קרבנו) - שמא יאמרו בעלי מומין קרבין לגבי מזבח" (גיטין נו, א). מצד שני, הוא גם לא מוכן שיהרגו את בר קמצא - למרות שהיה לו דין של רודף גמור על כלל ישראל - שמא יאמרו שלא בגלל רדיפתו הרגוהו, אלא מפני שהטיל מום בקדשים, וילמדו מזה בטעות, שהמטיל מום בקדשים נהרג. לבסוף הלשין באמת בר קמצא לקיסר, ונסתבב מזה חורבן בית שני. "עֲנִינְתָנוּתוֹ שֶׁל רַבִּי זְכַרְיָה בֶּן אֲבָקוּלָס הַחֲרִיבָה אֶת בֵּיתָנוּ, וְשִׂרְפָה אֶת הַיְכָלָנוּ וְהַגְּלִיתָנוּ מֵאַרְצֵנוּ" (שם). הכל נעשה מתוך צדקות, אבל צדקות שאיננה שקולה עד הסוף.

ובכל זאת, יש הבדל בין המקרים: במקרה הראשון - גדליה מעדיף את השלום על פני האמת. ובמקרה השני - רבי זכריה בן אבקולס מעדיף את האמת על פני השלום. אומר אפוא הנביא: מתי יהיו הצומות לששון ולשמחה? אם ידעו לשפוט היטב, עד כמה להשתמש במידת האמת, ועד כמה להשתמש במידת השלום, בלי לסטות מקו האמת והצדק; אז יבטלו החורבנות, שנגרמו ע"י שימוש מוטעה ובלתי מאוזן במידות הללו, ואז יִהְפְּכוּ הצומות לששון ולשמחה ולמועדים טובים, במהרה בימינו.

ובינתיים עלינו לנסות ולאזן בצורה נכונה בין שתי המידות הללו, האמת והשלום. אי אפשר ח"ו לְנַתֵּר על התורה (שהיא האמת) למען השלום, ומאידך גם על השלום אי אפשר לְנַתֵּר, כי שניהם נצרכים.

י"ז בתמוז - "חג לה' מִחֶר"!

אהרן אומר במעשה העגל, "חג לה' מִחֶר" (שמות לב, ה). הוא קיוה שבינתיים ירד משה עם הלוחות, וממילא לא יעבדו לעגל. אלא שדברים שיוצאים מפי צדיק, אינם יוצאים לבטלה¹¹. איזה יום היה למחרת? - שבעה עשר

רחמים, וביטלו את היצר הזה. ממילא, אין לנו מושג היום, עד כמה הוא היה חזק, כי אנו חיים כבר לאחר שנתבטל. אבל עלינו לדעת, שבזמן בית ראשון היה קשה מאד להתגבר על היצר הזה.

גם על גלוי עריות ושפיכות דמים צריך לעשות תשובה, ועדין יש מה לתקן. למה אנשי כנסת הגדולה לא ביטלו גם את היצר הרע של עריות? אומרת הגמרא, שאם היה בטל יצר הרע של עריות, לא היה קיום לעולם. איש ואשה לא היו יכולים עוד לחיות יחד, וגם בעלי חיים לא היו יכולים לחיות יחד. לכן, לא ביטלו את היצר הזה, אלא רק החלישו אותו, שלפחות בין קרובי המשפחה לא תהיה לו שליטה. אבל לבטל אותו לגמרי - לא יכלו, כי הוא דרוש לקיום העולם.

לגבי יצר הרע של שפיכות דמים - אינני יודע למה לא בטלו גם את היצר הזה. הגמרא לא דנה בזה, וצ"ע בזה⁹.

על כל פנים, התאוות והיצרים הללו גורמים לפירוד, ולמצב שאין "כל ישראל חברים", וממילא גם לשנאת חינם. הפסוק הרי אומר, "לְתַאֲנָה יִבְקֹשׁ נִפְנֹד" (משלי יח, א). מה הכוונה בזה? הכוונה היא, ש"אם ילך [אדם] בדרך הַשִּׁכָּל - אז יתחברו לו החברים, ויהיו אוהביו רבים"¹⁰ ("שערי תשובה" לרבינו יונה, שער א' אות ל"א), כי השכל הישר מוביל את כל ההולכים בדרכו אל אותה האמת, שהיא אחת, ומאחדת את כולם תחתיה. אבל "מי שמבקש ללכת אחר תאוות ורצונו - נפרד מכל חבר ועמית, כי ירחקו ממנו אוהב וְרֵעַ, כי תאוות בני אדם ומדותם חלוקות, אין רצונו של זה כרצונו של זה" (שם), שהרי כל אחד חושב רק על עצמו!... ממילא, ההליכה אחר התאוות מביאה לריחוק ופירוד בין אנשים, ומרחיקה אותם מן האחדות הנדרשת בשביל הגאולה. צריך, אפוא, לנסות להתגבר על התאוות עד כמה שאפשר, וממילא גם ענין הפירוד יבוא על תיקונו.

אמנם הנביא אומר, "הִנֵּה אָנֹכִי שֹׁלַח לְכֶם אֶת אֱלֹהֵי הַנְּבִיאָה... וְהַשִּׁיב לְבָב אֲבוֹתַי עַל פְּנִים, וְלֹב פְּנִים עַל אֲבוֹתֵם" (מלאכי ג, כג-כד), ומשמע שעד שיבוא אליהו לא יצליחו לתקן את כל הפירוים וההבדלים, אבל בכל זאת תפקידנו לנסות עד כמה שאפשר לגשר עליהם. לא צריך להשאיר לאליהו הנביא את כל העבודה. לנסות עד כמה שאפשר למנוע שנאת חנם, לצמצם פערים והבדלים, לאו דוקא בדרך שהבג"ץ עושה, לשים את האנשים בבית סהר, אלא בדרכים אחרות שמרבות אהבה וקרבה בין אדם לחבירו.

הנביא הרי אומר, "פֶּה אָמַר ה' צָבָא-אוֹת: צוּם הַרְבִּיעִי וְצוּם הַחֲמִישִׁי וְצוּם הַשְּׁבִיעִי וְצוּם הַעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׁמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים, וְהִאֲמַתְּ וְהִשְׁלֹם אֶהְבֹּו" (זכריה ח, יט). כלומר, הצומות יִהְפְּכוּ למועדים טובים, רק בתנאי שנאהב את האמת והשלום (רד"ק ומצודות שם). בלי זה - קשה לצפות שימים אלו יִהְפְּכוּ לששון ולשמחה. מוכרחים להגיע למצב של אמת ושלום אֶהְבֹּו.

בתמוז. ובאמת, שבעה עשר בתמוז הוא אכן חג לה'. אבל לא עכשיו, אלא "מחר". כלומר - לעתיד לבוא. אז יהיה שבעה עשר בתמוז אחד מהמועדים הטובים, ואז יתקיים מה שאמר אהרן, "חג לה' מחר". אבל כדי להגיע לכך, צריך לתקן את הדברים, שלא יהיו יותר הפגמים שהביאו לחורבן. להתחרט על כל מה שהיה - שזהו עיקר הצום - ולהתעורר ולהתחזק בתורה, ביראת שמים, באהבת הבריות, ובכל הדברים שצריך להתחזק בהם. ישעיה הנביא, כשהוא מדבר על צורת הצום הרצויה, "הלא זה צום אֶבְחָהוּ" (ישעיהו נח, ו), מצד אחד הוא מדבר על כך שצריך לתקן את הענינים שבין אדם לחברו, "הלא פרס לרעב לחֶמֶךָ, וְעֲנִיִּים מְרוּדִים תִּבְיֵא בֵּית" וכו' (שם, ז), אבל מצד שני לא לשכוח גם את

השיחה נערכה על פי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

1. שהרי כך הוא הדין, ש"מלך... זוכה (במלוכה) לו ולבניו לעולם, שהמלכות ירושה להם" (רמב"ם הלכ' מלכים פ"א ה"ז). ומשה רבינו - מלך היה (זבחים קב, א; רמב"ם הלכ' בית הבחירה פ"ו ה"א).
2. ומבוא בגמרא (מנחות צט, ב), שראה הקב"ה את יהושע שדברי תורה חביבין עליו ביותר, שנאמר: "וּמְשַׁרְתּוּ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן נֶעַר, לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֵהָל", ואמר לו: יהושע, כל כך חביבין עליך דברי תורה? - "לֹא יָמוּשׁ סֶפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ" (יהושע א, ח). הבטיחו, שלא תשתכח תורתו ממנו (רש"י מנחות שם). הרי שבשכר זה שלא מש מהתורה, גם התורה לא מְשָׁה ממנו.
3. ובריש מסכת אבות, על המשנה: "משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע" (אבות פ"א מ"א), כתב רש"י: ולמה נאמר ומסרה לי הו"ש, ולא לאלעזר ולפינחס, ולא לשבעים זקנים המתנבאים במחנה? - שלא רצה למוסרה אלא למי שהיה ממת עצמו מנעוריו באהלי החכמה... וזהו יהושע, שנאמר: יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן נֶעַר, לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֵהָל". ע"ש.
4. ועי' גם בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ד סי' ס"א אות ד') שפסק כן.
5. וכן מה שביקש משה רבינו מה': "יִפְקֹד ה' אֱלֹקֵי הַרְוַחַת לְכָל בָּשָׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה, אֲשֶׁר יֵצֵא לְפָנֶיהֶם וְאֲשֶׁר יָבֵא לְפָנֶיהֶם, וְאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וְאֲשֶׁר יָבִיאֵם", מהו "אֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וְאֲשֶׁר יָבִיאֵם"? אומר רש"י: "אֲשֶׁר יוֹצִיאֵם - בזכויותיו, וְאֲשֶׁר יָבִיאֵם - בזכויותיו". כלומר, לא מספיק שהמנהיג יהיה מנהיג צבאי גדול, אלא צריך שיהיה גם צדיק גדול, שיוכלו להשען על זכויותיו בשעת מלחמה. כי הזכויות הן שמכריעות את המלחמה, ולא גודל הצבא.
6. ועי' רש"י (ביצה יא, ב ד"ה אף הפותח את חביתו) שפירש, שהטעם שכל ישראל חברים ברגל, הוא כדי שלא לבייש את עמי הארץ. [ובאמת, אחרי הרגל, טהרות שנגעו בהן עמי הארץ ברגל - טמאים למפרע (כדעת חכמים במשנה חגיגה כו, א)]. הרי שמטרת תקנה זו היא לאחד את כל ישראל ברגל, ולמנוע איבה ופירוד לבבות. [ועי' תוס' (כתובות סב, ב ד"ה דהוה), שאחת הסיבות שבגללן אמר ר' עקיבא - כשהיה עם הארץ - "מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור", היתה, מפני שתלמידי חכמים לא היו מניחים לעמי הארץ לגעת בהם, בגלל עניני טהרות].
7. וכבר כתבו הראשונים, שחורבן בית ראשון וגלות בבל לא תיקנו ולא כיפרו לגמרי את העוונות שהביא לחורבן זה, והחורבן השני אינו אלא המשכו של החורבן הראשון ושל גלות בבל, ולא חורבן "חדש" בפני עצמו. עי' רמב"ם ב"ספר הגאולה" שער ג' (כתבי הרמב"ם הוצ' מוסד הרב קוק, ח"א עמ' רפ"א), וחי' הריטב"א (ר"ה יח, ב ד"ה ופרקינן) שכתב, "לפי שיוצאים היו שסוף בית שני זה ליחרב, ושיהא גלות זה שאנו בו, ובנין בית שני לא חשיב להו כולי האי דלהוי נגדר הפרץ הראשון". ומסתבר, שזהו מפני שהבינו שעוד לא נתקן עוונם ולא נתפר.
8. בגמרא מובא, שמחו ברב אשי מן השמים, על שְׁפִינָה את ירבעם אחאב ומנשה "חברינו", והראו לו שהיו גדולים בתורה יותר מן האמוראים, וצריך היה להתייחס אליהם כ"רבותינו" ולא כ"חברינו" (סנה' קב, ב).
9. אולי י"ל, שאין על זה יצר הרע, דסתם אדם אין לו תאוה לשפכות דמים, וממילא אין כאן מה לבטל.
10. לכן נקראים תלמידי החכמים בפי חז"ל "חברים" (וכנזכר לעיל בדברי הרב שליט"א), מלשון חיבוט; כי התלמיד חכם חי חיים רוחניים, ולא גשמיים ותאנניים, וממילא הוא חי בשלום ובחבורה עם שאר בני אדם שהולכים בדרכו. וזהו שכתב הרמב"ם (בפירושו המשנה למס' דמאי פ"ב מ"ג), דתלמידי חכמים נקרא "חברים", "כי חברתם זה לזה חברה נאמנה, כי היא לשם שמים", ולא לשם עצמם ולשם תאוותיהם האנוכיות, המביאות לפירוד בין בני אדם.
11. כמבואר ב"שער היחודים" להאר"י ז"ל (פרק ב'), שכל מה שיוצא מפי האדם אי אפשר שיהיה לבטלה, ובפרט מפיו של צדיק, שמכל דיבור ודיבור שהוא מוציא מפיו נבראים מלאכין ורוחין קדישין קיימים ועומדין, ע"ש. ועי' שמירת הלשון ח"ב פ"ב (המשך פרשת וישב).